

ყველა პროფესიის მანეკენი შექმნილია ქ. თურმანიძის ხელითა და მისი ხელსაწყოებით, შესაბამისი სამოსითა და გარემოთი. მნახველი ეცნობა აჭარელი მეთამბაქოეების, ღურგლების, თერძების, მჭედლების, მეფუტკრეების, გუთნისდებების და სხვათა საქმიანობის, ტრადიციული ცხოვრებისა და ყოფის საკითხებს.

არაორდინალურია მუზეუმი თავისი ინფრასტრუქტურით. აქ არის როგორც ღია, ასე დახურული სივრცეები, გამწვანებული ეზოები და სავალი ბილიკები. მუზეუმს ბუნებრიობას მატებს 9 მეტრის სიმაღლის ჩანჩქერი.

უცხოელი ტურისტები მუზეუმში

მნახველს შეუძლია აქ მიიღოს არა მარტო ესთეტიკური სიამოვნება, არამედ შესანიშნავად გაატარონ დრო, გაერთონ, გადაიღონ ფოტოები.

ან სხვადასხვა ქვეყნებიდან: ბალტიისპირეთის სამივე ქვეყანა, არაბული ქვეყნები, ისრაელი, ბელორუსია, უკრაინა...) ექსკურსიამძღოლის გარეშეც კი შეუძლიათ ყველაფრის გაგება.

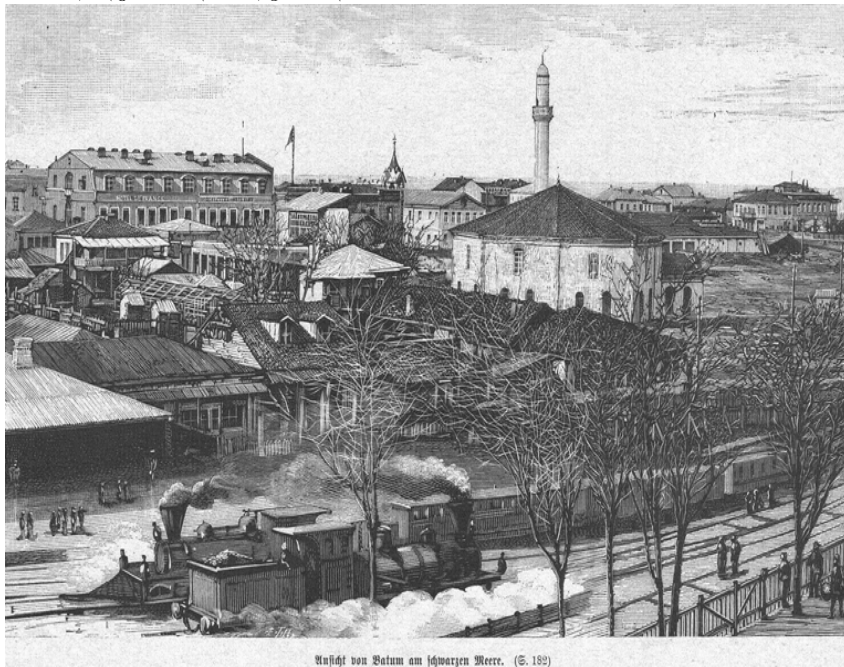
დღეისათვის ქმალ თურმანიძის მუზეუმი „ბორჯღალო“ ბათუმის სავიზიტო ბარათია. აქ წარმოდგენილ ექსპონატებში ხელგამჩნევ და მარჯვენაკურთხეული ოსტატის სულია ჩაქსოვილი. მუზეუმის დაარსებით მისმა შემოქმედმა უდიდესი წვლილი შეიტანა რეგიონის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობისა და ტურიზმის განვითარებაში, რასაც ადასტურებს მუზეუმის ყოველდღიურად მზარდი რეიტინგი. Tripadvisor-ზე მუზეუმი ყოველთვის მაღალ შეფასებებს იმსახურებს. მუზეუმის მომავალი წარმატებებისა და შემდგომი განვითარებისათვის საჭიროა როგორც ადგილობრივი ხელისუფლების ზრუნვა, ასევე ბიზნესწრეების ყურადღება.

ფონდის მიმოხილვა

ნინო გოგიტიძე

**ბათუმის წმინდა მიქაელ — მთავარანგელოზის
ეკლესია (1884-1914 წწ.) აჭარის საარქივო სამმართველოში
დაცული მასალების მიხედვით
(ფონდ ი-55-ის მიმოხილვა)**

აჭარის საარქივო სამმართველოს ფონდსაცავში დაცულ საინტერესო დოკუმენტებს შორის, განსაკუთრებული ღირებულებისაა ბათუმის წმინდა მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის ფონდი. მასში ინახება ოცდაერთი საქმეთა ერთეული. დოკუმენტების ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს 1884 – 1914 წლებს. ფონდში დაცულია აღსარების მოქმედთა ყოველწლიური სარეგისტრაციო წიგნები, წერილები, ცნობები, დეპეშები, ანგარიშები, შემოსავლების სარეგისტრაციო და საინვენტარო ჟურნალები. ფონდში დაცულია აგრეთვე ბათუმში, აზიის მოედანთან, მარიასა და მიხაილოვის (მ. აბაშიძისა და ზ. გამსახურდიას) ქუჩების კვეთაში მდებარე ეკლესიის ძველი შენობის გადაკეთების, კაპიტალური რემონტისა და ეკლესიის შენახვისათვის საჭირო თანხის შემომწირველთა აღრიცხვის წიგნები, რომელთა ათვლის წლები იწყება მეცხრამეტე საუკუნის ოთხმოციანი წლების დასაწყისიდან.

ფონდზე მუშაობისას გამოვლინდა მეტად საინტერესო დოკუმენტები, რომელთაგან ჩვენი ყურადღება მიიქცია რამოდენიმე საქმეთა ერთეულმა.

საქმე №1-ში დაცულია **აღსარების მოქმელთა სარეგისტრაციო წიგნი**. დო-

კუმენტი შედგენილია რუსულ ენაზე, რუსული შრიფტით ნაბეჭდ სპეციალურ ფურცლებზე. სარეგისტრაციო წიგნში ცალ-ცალკეა წარმოდგენილი შემდეგი განყოფილებები: ა) სამღვდელთა ბ) სამხედროები, გ) შტატის ჩინოვნიკები დ) ვაჭარები, აღებ-მიმცემები, ხელოსნები და ქალაქის მემამულეები ე) შინა-მოსამსახურეები, ვ) გლეხები, ზ) ქალაქში დროებითი მაცხოვრებლები. დოკუმენტებში წარმოდგენილია ყოველწლიური შემაჯამებელი ცხრილები კომლთა რაოდენობის, მრევლის სქესისა და მცირეწლოვანთა რაოდენობის ჩვენებით. ზოგიერთ დოკუმენტში მითითებულია მეუღლეთა განსხვავებული აღმსარებლობაც (რომაულ-კათოლიკე, ლუთერანი, სომეხი და ა. შ.). ცხრილი წლების მიხედვით წარმოგვიდგენს მრევლის რაოდენობრივ ცვლილებას (რაოდენობრივი ზრდა თუ შემცირება). დოკუმენტის მიხედვით, 1884 წელს ეკლესიის მრევლთა სიაში ირიცხება 441 პირი, რომელთა შორის იყო 250 მამაკაცი და 191 ქალი. მომდევნო წლისათვის რაოდენობა მკვეთრად გაზრდილია და შეადგენს 773 ადამიანს, რომელთაგან 206 ქალის, 550 კი მამაკაცი. უნდა აღინიშნოს, რომ შინამოსამსახურეთა და გლეხთა გრაფაში ჩანაწერი არ ფიქსირდება.

ამავე საქმეში 1884 წლის მდგომარეობით დასახელებულნი არიან ეკლესიის მღვდელმსახურები: **პროტეიერი სიმონ მაქსიმეს-ძე ქიქოძე, დიაკონი ლუარსაბ ლუარსაბიშვილი და მეფსალმუნე ლუკა ხოშტარია** (იხ. დოკუმენტი N 3, ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 1; ფ. 1; 1884 წ.).

საქმე №5-ში დაცულია ბათუმის ოლქის ეკლესიათა პროტეიერის **ალექსანდრე რაღცევიჩისადმი** ბათუმის მიქაელ მთავარანგელოზის, ბათუმის წმ. ნიკოლოზის ბერძნული, ჩურუ-ქსუში, სოფელ სმეკალოვის წმ. ნიკოლოზის, ოზურგეთის წმ. ნიკოლოზის, ოზურგეთის წმ. მარიამის სატაძრო, კვირიკის კოსტანტინე ელინელის ბერძნული, სოუ-ქსუს სასაფლაოს წმინდა სამების, აჭყვის წმინდა გიორგის ბერძნული, დაგვის ღვთისმშობლის მიძინების ბერძნული და ახალშენის ფერისცვალების ბერძნული ეკლესიების მღვდლების: **სიმონ ქიქოძის, კონსტანტინე ცანდუკოვის, ბენიამინ ღლონტის, მათე ივანოვის, მიხეილ ჩხიკვაძის, სიმონ თოთობაძის, ანდრია ივანიცკის, სერგო გალოგრეს, გიორგი ჩალიკიდის, დ. ჩაკირიდის, ქრისტეფორე პაპანდოპულოს, დავით დუმბაძის, ანტონ ცეცხლაძის, დიაკონ აპოლონ გიორგის-ძე ქიქოძის, მეფსალმუნეების: ალექსანდრე ბულგაკოვის, აკაკი თალაკვაძის, აგრეთვე ეკლესიების ზედამხედველების: პანაიოტ დიმიტრის-ძე იოსეფიდისა და ივანე საულიდის 1891-1914 წლებში გამოგზავნილი ანგარიშები და სხვა სახის დოკუმენტები.**

ამავე საქმეში დაცულია 1893 წელს სასულიერო პირთა მიერ ჩატარებული საეკლესიო რიტუალებისათვის დაწესებული საფასურის აღრიცხვის წიგნი, რომელშიც დეტალურადაა წარმოდგენილი გალობით, ვედრებით, ჯვრისწერით, ნათლობით, პანაშვიდითა და წირვით მიღებული შემოსავლები.

– 1895 წლის ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით, ვლადიკავკაზის მემამულე **პერტე ვასილის ძე რომანოვი** ითხოვს, იუდეველთა სექტის დატოვებას, მართლმადიდებლურ სარწმუნოებაზე დაბრუნებას და ეკლესიის მრევლში ჩარიცხვაზე ნებართვის მიცემას. საქმეში დაცულია დეკემა **ებრაელ ბუდგარ სოკოლოვსკის** ნათლობის შესახებ.

– განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მთავარანგელოზის ეკლესიის წინამძღვრის პროტეიერ ალაქსანდრე რალცევიჩისადმი ბათუმის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძრის მშენებლობის კომიტეტის თავმჯდომარის, თავად **მ. ლორთქიფანიძის** მიერ გაგზავნილი შეტყობინება. დოკუმენტი ეხება კომიტეტის ხელახლად ფორმირების საკითხს (1893 წლის 11 ივლისიდან), **გრ. ვოლსკისათვის** ხაზინადრობის გადაბარებას. საქმეში წარმოდგენილია მშენებლობის გასაგრძელებლად ფულის შეგროვების ამსახველ მასალები, მიმოწერები, საქმიანი ქაღალდები და სხვა სახის დოკუმენტები.

მკითხველს უთუოდ დააინტერესებს პროტეიერ სიმონ ქიქოძის ხელმოწერით სიცოცხლის მიწურულს – 1891 წელს გაცემული ცნობა **ივანე ხუტუს-ძე ხავთასის** მეუღლის გარდაცვალების შესახებ და ოზურგეთის მაზრის სოფელ ძიძითის ეკლესიის მღვდლის **მათე მელიფას** მიერ გაცემული ცნობა **ოლღა მორჩილაძის** წმინდა საიდუმლო ზიარების შესახებ.

პალესტინის მართლმადიდებელთა საზოგადოების 1893 წლის მომართვით, უწმინდეს სამწყსოს ნება დაერთო, წელიწადში ერთხელ, იესოს იერუსალიმში შემოსვლის დღეს, იმპერიის ეკლესიებში შეკრებილიყვნენ, ყველასათვის გაცნოთ ახალი წესები ბზის მოსავლის წარმოებისა და შეგროვების შესახებ, შესაბამისად აღნიშნულ საკითხზე უნდა დაეწესებინათ კონტროლი. აღნიშნულის შესახებ ინფორმაცია წარმოდგენილია ბათუმში, აღ. რალცევიჩისადმი გურია-სამეგრელოს ეპარქიის **ეპისკოპოს გრიგოლის** მიერ გამოგზავნილ წერილში. იქვეა ბათუმის ბერძნული ეკლესიის წინამძღვრის მოვალეობის შემსრულებლის, **მიხეილ ჩხიკვაძის** და ამავე ეკლესიის ზედამხედველის, **პანაიოტ იოსფიძის** 1896 წლის ანგარიშები, რომლებშიც საუბარია მართლმადიდებელ პალესტინელთა საზოგადოების შემოწირულობზე, ქერივ-ობოლთა და ბრმათა დასახმარებლად შემოწირულობების განაწილების, ასევე მოსწავლეებში მართლმადიდებლობის გავრცელების, ოზურგეთის სამრევლო სასწავლებლის შენახვის, გარდაცვლილი წინამძღვრის – **მათე ივანოვის** დედისათვის დახმარების აღმოჩენის საკითხებზე.

ფონდში წარმოდგენილია აგრეთვე სხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტები, რომელთაგან ერთ-ერთი არის კვირიკის კოსტანტინე ელინელის ეკლესიის მღვდლის **გ. ჩალიკოვის** ანგარიში. იგი ეხება ნახესხები თანხებით სოფელში გადმოსახლებული ბერძენების მიერ აშენებული ეკლესიისათვის ჟურნალის შესაძენისათვის თანხის გამოყოფის საკითხს. დოკუმენტებში არის მასალები აგრეთვე საეკლესიო ქონების და სიწმინდეების გადარჩენის აუცილებლობის საკითხებზე, რადგან მდინარე ნატანების ქვიშიანი სანაპიროს რღვევის გამო შეიქმნა გარკვეული საშიშროება. აღნიშნულის შესახებ საუბარია პროტეიერ ალექსანდრე რალცევიჩისადმი მღვდელ **ანტონ ცეცხლაძის** მიერ 1896 წელს გაგზავნილ წერილში, სადაც იგი მოითხოვს მოითხოვს თანხმობას ძველი ეკლესიის დანგრევაზე. გურია-სამეგრელოს **ეპისკოპოს გრიგოლს** გაუცია შესაბამისი ნებართვა. წერილის ავტორი ითხოვს აგრეთვე ფულად დახმარებას საეკლესიო ჟურნალის „საქართველოს სასულიერო მაცნეს“ შესაძენად.

1922 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში დაცულია სომეხი ეროვნების 78 ობოლი ბავშვის (43 ვაჟი, 35 გოგონა) სია ასაკის მითითებით.

იმ პერიოდში დღის წესრიგში დამდგარა ოზურგეთის წმინდა მარიამის ეკლე-

სიისა და კავკასიის მესამე, ადგილობრივ მსროლელთა დივიზიის სამხედრო ტაძრის გაერთიანების საკითხი, რის შესახებაც საუბარია ოზურგეთის წმინდა მარიამის ეკლესიის სატაძრო ეკლესიის წინამძღვრის **დავით დუმბაძის წერილში**. ამ საჭიროებას იგი ასაბუთებს იმით, რომ ტაძარი მღვდლის გარეშე იყო დარჩენილი.

საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ეკლესიაში შეტანილი სანთლები ზოგჯერ უხარისხო იყო და ვერ აკმაყოფილებდა შესაბამის სტანდარტებს. არქიდიაკონი **ისიდორე ნადირაძე** 1898 წლის წერილში ითხოვს ასეთი უხარისხო (არა ფუტკრის) ფიჭისგან დამზადებული სანთლების ამოღებას და აკრძალვას.

საინტერესო მონაცემებია დაცული ბათუმის **სოუ-ქსუს სასაფლაოს წმინდა სამების ეკლესიის** მშენებლობის შესახებაც. **მიხეილ ვერბოლოზოვის** წერილიდან ჩანს, რომ სოუ-ქსუს სასაფლაოს წმინდა სამების ეკლესიის მშენებლობა დაწყებულია გურია-სამეგრელოს ეპარქიის ეპისკოპოსის- **ალექსანდრეს** მიერ, **1900 წლის 8 მარტს დამტკიცებული ნებართვის** საფუძველზე. მღვდლად დაუნიშნავთ **მიხეილ ბესარიონის ძე ჩხიკვაძე** და ეკლესიის მშენებლობის საქმის ზედამხედველობის ნება დაურთიათ დამტკიცებული გეგმის შესაბამისად. მისთვის მიუციათ „წმინდა ბარბარეს“ სამლოცველოში ღვთისმსახურების ჩატარების უფლება ახალი ეკლესიის აშენებამდე. მშენებლობის დასრულების შემდეგ ეკლესიის მრევლად ჩაირიცხებოდა ბარცხანისა და სლობოდა-ხოლოდნაიას მაცხოვრებლები. ტოპოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე ეკლესია ეკუთვნოდა არა ოლქს, არამედ ქალაქს (იხ. დოკუმენტი N 2, ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ.1; საქ. 20; ფ. 2; 1913 წ.).

ამავე საქმეში დაცულია საინტერესო ამონაწერები:

1. ლიტოვსკის სამეფო მეტრიკული წიგნიდან (**ავგუსტ მესამის** 1752 წლის მითითებით), რომელიც შეიცავს **მეფე სიგიზმუნდ ავგუსტ ვიდუბიცის**, 1568 წლის დამამოწმებელ სიგელს, მიხაილოვის მონასტრის, ილუმენ **გრიგოლ შვაბის** სახელზე მიწების მფლობელობის, მისი საზღვრებისა და სარგებლობის შესახებ;
2. მეფე **იან კაზიმირ ვიდუბიცის** 1650 წელს დამოწმებული სიგელი, მიხაილოვის მონასტრის მიერ, გადაზიდვებისათვის მდინარე დნეპრით სარგებლობის უფლების მინიჭების შესახებ;
3. კიევის მიტროპოლიტის **სილვესტერ კოსოვისა და ილუმენ ეგნატე აქსენევიჩის** სახელზე **სიგიზმუნდ მესამის** დამტკიცებული და გაცემული სიგელი;
4. **მეფე პეტრე ალექსეევიჩის** მიერ კიევის პეჩორის ლავრის ილუმენ **იოანიკ სენიუტოვიჩის** სახელზე 1720 წელს გაცემული სიგელი, რომელშიც საუბარია ლავრაში წინა წელს გაჩენილი გამანადგურებელი ხანძრის შედეგად მიყენებული უდიდესი ზარალის შესახებ.

საარქივო მასალებში ვხვდებით ინფორმაციებს მღვდლის დეპუტატის ხარისხში ამალღების შესახებაც. აღნიშნულის შესახებ საყურადღებო მასალებია **№19 საქმეში**. მასში წარმოდგენილია **ალექსანდრე სოკოლოვის** ანგარიში, საი-

დანაც ირკვევა, რომ ოზურგეთის სასწავლო ოლქის, 1903 წლის დეპუტატთა ყრილობაზე, ბათუმის წმინდა მიქაელ-მთავარანგელოზის ეკლესიის მეოთხე მღვდელი – **მიხეილ ბესარიონის-ძე ჩხიკვაძე** არჩეული იქნა დეპუტატის ხარისხში (ასს ცსა, ფ. ი-55, ს.19, ფ. 108).

საქმეში წარმოდგენილია 1903 წლის ინსტრუქცია. იგი გურია-სამეგრელოს ეპარქიის ღვთისმეტყველებისა და სამრევლო სასწავლებლის მასწავლებელთათვისაა განკუთვნილი. დოკუმენტი დაბეჭდილია ეპარქიის სასწავლებელთა საბჭოს განკარგულების საფუძველზე. ტიპოგრაფია ეკუთვნის ფოთის მკვიდრს **ლ. მ. ტუღუშს**. აქვე იხსენიება ოზურგეთის განყოფილების სამრევლო სასწავლებელთა საბჭოს თავმჯდომარის საიდუმლო წერილი, სასწავლებელში შემჩნეული „მაგნე ზემოქმედების მქონე მასწავლებლების“ სასწრაფოდ განთავისუფლების შესახებ, რომლებიც მოუწოდებდნენ მოსწავლეებს **მანიფესტაციაში მონაწილეობისაკენ**.

ამავე საქმეში დაცულია ერთ-ერთი საინტერესო ცირკულარი. იგი გაცემულია გურია-სამეგრელოს ეპარქიის **ეპისკოპოსის ლეონიდეს მიერ** იმერეთის სინოდალური კანტორის ბრძანების საფუძველზე და თარიღდება 1914 წლით. აღნიშნული ცირკულარი ეხება „მიუღებელი და უხერხული წეს-ჩვეულებების“ აკრძალვას ქართველ საპატოო წმინდანთა მოხსენიების საეკლესიო დღესასწაულებზე, ასევე ეკლესიის სასულიერო პირთათვის შემოსავალ-გასავლის ზუსტად წარმოებისა და კონტროლისათვის საძმო რეგულაციების შემოღების აუცილებლობას. ცირკულარი მიღებულია სახელმძღვანელოდ სასულიერო პირებისათვის. მას ხელს აწერენ ბათუმის წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის სასულიერო პირები, **მღვდლები: ალ. რაღცევიჩი, სიმონ თოთიბაძე, მიხეილ ჩხიკვაძე, მეფსალმუნეები- პროკოფი ჩიგოგიძე, ნიკოლოზ კიღურაძე და დიაკონი პორფირე უჩანეიშვილი**.

საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ შექმნილა **ბათუმის ძველი სატაძრო ეკლესიის კაპიტალური რემონტისა და გადაკეთების კომიტეტი**, რომელსაც თანხების მოზიდვისათვის გაუწევია კოლოსალური სამუშაოები. აღნიშნულის შესახებ მასალები დაცულია **N 16, 19 და 21-ე** საქმეთა ერთეულებში. ზემოთდასახელებულ კომიტეტს ეკლესიის შენახვა-შეკეთების საჭიროებისათვის თანხების შემოსაწირად გუბერნიებში, ქალაქებში, ორგანიზაცია-დაწესებულებებში დაუგზავნია შესაბამისი წერილები, შემოწირვის მოწოდებები, შეუდგენია სპეციალური ბლანკები შემომწირველთა ხელმოწერებისათვის ხაზინაში გადახდის დამადასტურებელი ქვითრებით. დოკუმენტები მოიცავს 1912-1914 წლების მონაცემებს. შემომწირველთა ბლანკები გამოგზავნილია კომიტეტის თავმჯდომარის, ბათუმის ოლქის სახმხედრო გუბერნატორის, **გენერალ-მაიორ რომანოვსკი-რომანკოს** სახელზე. შემოწირულობათა სიზუსტე შემოწმებულია საამშენებლო კომიტეტის სარევიზიო კომისიის წევრების მიერ, რაც მათივე ხელწერითა და ბეჭდითაა დადასტურებული. სიებით ირკვევა, რომ თანხის შეგროვებაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ქალაქის ცნობილი და შეძლებული პირები, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები. მათ შორის არიან მსხვილი შემომწირველებიც: ახალი ათონის სიმონ კანანელის მონასტრის წინამძღვარი, **არქიმანდრიტი ილარიონი**, თბილისის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძრის წინამძღვარი, პროტეი-

ერი ტიმოთე ვასელევსკი, გენერალ-მაიორი ანტონ დუმბაძე, თავადი დადიანი, იაკობ ორბელიანი, ვერა პეტრეს-ას გლაუდანის ოჯახი, იასონ საბახტარაშვილი, ყარამან მგელაძე, ივანე კაკაბაძე, ნ. ბარათაშვილი, ყემბერ-აღა ხარაზი, იუსუფ-აღა ვარშანიძე, ლაზარე ბინიატ-ოღლი, პავლე ნადარეიშვილი, რუსეთის საიმპერატორო კონსული ტრაპიზონში- გ. ი. ბრანდტი, ფ. მეტაქსა, ძმები ფოსტიროპულოები, ნიკო ვახტანგის-ძე ჯაყელი, გ. ს. ჭყონია, ნ. პ. მოჩალკინი, სერებრიაკოვი, ბარიატინსკი, აშოტ მდოიანცი, ბათუმის ლაზარეთის მთავარი ექიმი მიხეილ იაკობის-ძე ფენსტერი, რ. დ. წერეთელი, კ. გ. სიმენკო და მრავალი სხვა.

შემოწირულობები განხორციელებულა სხვადასხვა ორგანიზაციებიდანაც. მათ შორის დასახელებულია ნავთობმრეწველთა საზოგადოება „ძმები ნობელუბი“ (იხ. დოკუმენტი N 3, ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 21; ფ. 162; 1913 წ.) „შუტცი და ციმერმანი“ (წარმომადგენელი გ. ჩიკაშვილი), „ბერტმანი და კ“, სპილენძის მრეწველთა საზოგადოება, თბილისის საადგილმამულო ბანკი, ბაქოს, ზაქათალას, ერევნის, თბილისის, აზოფ-დონის და არმავირის ამიერკავკასიის კომერციული ბანკები (ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 21; ფ. 162; 1913 წ.).

თანხები შეგროვდა რეგიონებიდანაც, საკუთრივ ცხინვალის ქართველების, ახალციხის, სათლერ-რაბათის, არტანუჯის, შავშეთ-იმერხევის, კახეთის, ბორჯომის, სლობოდა-ხოლოდნაიას და ჩურუქ-სუს (კინტრიშის მაზრა) მოსახლეობისაგან. შემომწირველებს შორის დასახელებულია მღვდელი **ირაკლი ოქროპირიძე**.

მკითხველისათვის საინტერესოა **№4, №1** საქმეთა ერთეულებში დაცული ინფორმაციები. აღსანიშნავია, რომ ამ ფონდში შერეულია ბათუმის წმ. ნიკოლოზის ბერძნული ეკლესიის 1897 და 1912 წლების ორი საქმეთა ერთეული, აღსარების მთქმელთა სარეგისტრაციო წიგნები. მრევლთა სიაში რეგისტრირებულნი არიან ცნობილი ადამიანები: წინამძღვარი **კონსტანტინე ტრიფონის ძე ცანდუკოვი** („ახალგაზრდა, 27 წლის“), მღვდელი **მიხეილ ბესარიონის ძე ჩხიკვაძე** (მეუღლე **ივლიტა იერემიას ასულითა და ერთი წლის მარიამით**), ამავე ეკლესიის შტატგარეშე მღვდელი **ნიკოლოზ კონსტანტინიდი**, ასევე **ნიკიფორ მიხეილის ძე ნიკიფორიდი**, **გიორგი მავროპულო**, **პ. დ. და ს. პ. სიმონიდები**, **მ. მიხაილიდი**, **ე. ეფრემიდი**, **გ. კაზანჯი**, **მ. დიმიტრიადი**, **პ. კ. კაპიდი**, **ი. ბენლისი**, **პ. დ. მეტაქსა** და მრავალი სხვა. 1897 წლის შემაჯამებელი ჩანაწერით ირიცხება 422 პირი, 96 კომლი, 236 მამაკაცი, 185 ქალი, ხოლო 1912 წელს კი 959 პირი, 214 კომლი, 511 მამაკაცი და 448 ქალი.

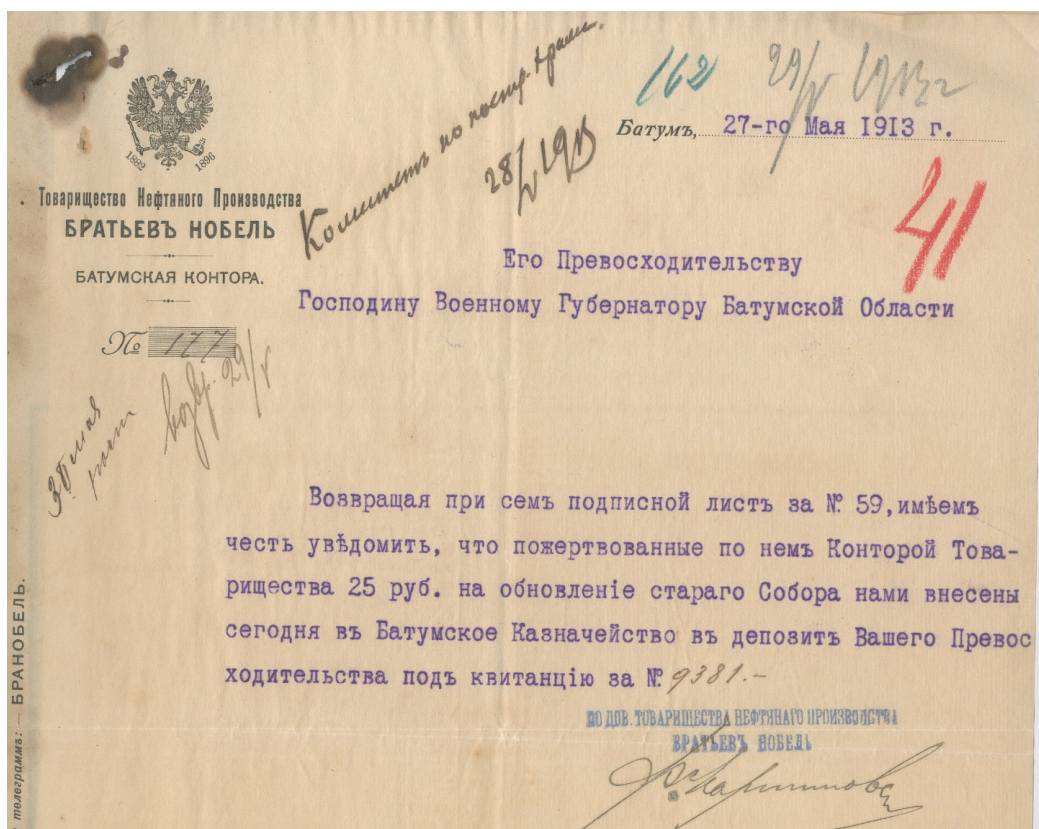
ამრიგად, აჭარის საარქივო სამმართველოში, ბათუმის წმინდა მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის ფონდში დაცული დოკუმენტები უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი მასალებითაა წარმოდგენილი. საჭიროდ მიგვაჩნია აგრეთვე აღვნიშნოთ, რომ ფონდი ისტორიული ღირებულებისაა და საჭიროებს რესტავრაციას. საჭიროა ფონდის ზოგიერთ საქმეს ჩაუტარდეს რესტავრაცია.

ფიქსირებული					საქ.	ფ.
1.	1.	"	პრომოცერს ლიუნოვს	ხარაძე	61	"
"	"	1.	სენოცის ლაგოზ	ლიუნოვს	"	45
"	"	2.	გრანდ	უფს	ლეონიდა	25
"	"	3.	"	"	მამა	23
"	"	4.	"	"	ტრიკოპის	20
"	"	5.	"	"	ნიკოლაი	17
"	"	6.	"	"	ტერაქიას	14
"	"	7.	"	"	ვუადნიკის	10
					ფიქსირებული	
2.	8.	"	ფიქსირებული	ფიქსირებული	34	"
"	"	2.	სენოცის	ნიკოლაი	28	"
"	"	3.	დობ	უფს	მამა	" 5.
"	"	4.	სენოცის	ფიქსირებული	ლიუნოვს	" 51.
3.	9.	"	ნიკოლაი	სენოცის	28	"
"	"	5.	სენოცის	ლიუნოვს	"	25
"	"	10.	გრანდ	უფს	ვუადნიკის	" 5.
"	"	6.	"	"	ლეონიდა	" 3.
"	"	7.	სენოცის	ფიქსირებული	ნიკოლაი	" 45
"	"	8.	სენოცის	ფიქსირებული	ნიკოლაი	" 60.

ლოკუმენტი 1. ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 1; ფ. 1; 1884 წ.

Число			Актъ о рожденіи.		Показанія дѣйств.		
Долѣкъ или дворѣкъ.	Долѣй.		Мужска пѣла.	Женска пѣла.	Кто былъ оу ипокрѣдн и свѣтаго присѣдѣла.	Кто же ипо- крѣдился, а не присѣдѣла, и за какия винословѣмъ.	Которы оу ипо- крѣдн не были.
	Мужска пѣла.	Женска пѣла.					
3.	5	"	Свѣщенникъ Симонъ Тригорьевъ Митидаръ	51	"		
	"	3	жена его Юлия Кеи- хорова	"	46		
	6	"	дѣти ихъ: 1. Спратомъ	22	"		
	7	"	2. Андрей	10	"		
	8	"	3. Николай	4	"		
	"	4	4. Тамара	"	19		
	"	5	5. Котевана	"	17		
	"	6	6. Шушанина	"	13		
4.	"	7	7. Вероника	"	6		
			Свѣщенникъ Михаилъ				
	9	"	Виссарионовъ Тейваръ	42	"		
	"	8	жена его Юлия Тер- миевна	"	39		
	10	"	дѣти ихъ: 1. Григорій	16	"		
	11	"	2. Давидъ	10	"		
	12	"	3. Виссарионъ	6	"		
	"	9	4. Котевана	"	14		
	"	10	5. Яна	"	8		

დოკუმენტი 2 ასს ცხ.ფონდი ი-55; ანაწ.1; ს.აქ. 20; ფ. 2; 1913 წ.

დოკუმენტი 3. ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 21; ფ. 162; 1913 წ.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასსცსა (აჭარის საარქივო სამმართველო, ცენტრალური სახელმწიფო არქივი), ფონდ ი-55, ანაწ. 1; საქ. 1, 5, 16, 19, 21.

Nino Gogitidze

St. Michael the Archangel Church in Batumi (1884-1914) according to the materials preserved in the Adjara Archive Division

Summary

Among the interesting documents kept in the fund of the Ajara Archives Administration, the fund of the Church of St. Michael the Archangel in Batumi is of special value. It holds twenty-one units of cases. The chronological framework of the documents covers the years 1884 – 1914. The fund preserves annual registration books, letters, references, telegrams, accounting books, reports, inventory magazines, for renovation of the old church building at the intersection of Maria and Mikhailov (M. Abashidze and Z. Gamsakhurdia) streets in Batumi, Aziziye Square.

მზია სურმანიძე
ნინო გოგიტიძე

**ბათუმის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძარი საარქივო
სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით
(ფონდ ი-43-ის მიმოხილვა)**

აჭარის საარქივო სამმართველოს ფონდსაცავში დაცულ ბათუმის მართლმადიდებლური ტაძრის მშენებლობის კომიტეტის ფონდში ინახება ცხრა საქმეთა ერთეული. მასში თავმოყრილია ბათუმის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძრის მშენებლობის პროცესში შედგენილი დოკუმენტები, 1887-1901 წლების ძნელად წასაკითხი რუსულენოვანი მეტად საინტერესო ხელნაწერები, რომლებიც დეტალურად წარმოგვიდგენენ სამშენებლო პროცესთან დაკავშირებულ საკითხებს

ასს ცსა, ფონდი ი-43; ანაწ. 1, საქ. 3; ფ. 143

ფონდში დაცულია აგრეთვე: მშენებლობის კომიტეტის ოქმები თანდართული შეტყობინების ფურცლებით, შემოსავალ-გასავლის ანგარიშები, მოხსენებები შემოსულ და გახარჯულ თანხებთან დაკავშირებით; მიმოწერები ქუთაისის

სამხედრო გუბერნატორთან, ბათუმის პოლიცემისტერთან, სხვადასხვა უწყებებთან საამშენებლო საქმის წარმოების, ტაძრის მშენებლობის მიმდინარე სამუშაოების დასრულების, ნებაყოფილობით შემოწირულობების შესახებ; მოთხოვნის უწყისები და თანამშრომელთა შენახვის ხარჯები, ისტორიული ცნობა სამხედრო-საინჟინრო უწყების უფლებების შესახებ მიწის ნაკვეთთან დაკავშირებით; ქუთაისის გუბერნატორის მიერ დამტკიცებული საამშენებლო საჭიროებების უწყისები ფასების მითითებით, ტაძრის მშენებლობისათვის საჭირო თანხების შესაგროვებლად კომიტეტის მიერ დაბეჭდილი მოწოდების ბლანკები, შემომწირველთა სიები და სხვა დოკუმენტები.

საქმე №1-ში დაცულია ტაძრის მშენებლობის კომიტეტის მიერ ჩატარებული სხდომის ოქმები, რომელსაც თან ერთვის წევრებისათვის წინასწარ დაგზავნილი შეტყობინების ფურცლები. სხდომები იმართებოდა გუბერნატორის, ბათუმის პოლიცემისტერისა და საქალაქო მმართველობის შენობებში. საქმეში საწყისი ოქმი დათარიღებულია 1887 წლის 10 სექტემბრით. სხდომას უძღვებოდა საამშენებლო კომიტეტის თავმჯდომარე, გენერალ-მაიორი, თავადი **ნიკოლოზ ბიძინას-ძე ერისთავი**, ესწრებოდნენ კომიტეტის წევრები: **გრეგე, სევერინი, ვეკმანი, პროტეიერი სიმონ ქიქოძე, გედევანოვი, კარცოვი, ლობკო და ცვეტკოვი**. სევერინმა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის ნებართვის საფუძველზე, განიხილა ტაძრის პროექტის საკითხი და წევრებს აცნობა, რომ პროექტის შედგენაზე თანხმობა განაცხადეს და პასუხისმგებლობა აიღეს თბილისის არქიტექტორებმა **ლუბლიანოვმა და გოლიანცევმა**, ისინი კომიტეტის წევრებს წარუდგინეს მომდევნო სხდომაზე, რომელსაც ასევე დაესწრნენ **ვოზნესენსკი, სტეფანოვი** და სხდომაზე სპეციალურად მოწვეული ინჟინერი **პასეკი**. კრების ამოცანა იყო, რომ არქიტექტორებს პროექტის შედგენისას გაეთვალისწინებინათ არქიტექტორ **კოსიაკოვის** ესკიზი და მისი სტილი დაცული ყოფილიყო. (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 12, 16)

დოკუმენტებიდან ნათელია, რომ კომიტეტსა და არქიტექტორებს შორის 1887 წლის 30 ნოემბერს მომხდარა შეთანხმება. შეთანხმების მიხედვით: არქიტექტორები თავის თავზე იღებდნენ პროექტის და ხარჯთაღრიცხვის შედგენას. ტაძარი გათვლილი უნდა ყოფილიყო 1000 მლოცველზე, ხატებისა და ზარების ღირებულება 200 ვერცხლს არ უნდა გადაცილებოდა. საამშენებლო ქვის მასალა არქიტექტორებს უნდა შეერჩიათ, ხოლო მასალის ჩამოტანაზე პასუხისმგებლობა კომიტეტს უნდა აეღო. ეს ეხებოდა როგორც ადგილობრივ, ასევე ქუთაისისა და თურქეთის ქვის სინჯებს. პროექტი, რომლის ღირებულება იქნებოდა 1500 რუბლი, არქიტექტორებს კომიტეტისათვის უნდა წარედგინათ არაუგვიანეს 1888 წლის პირველი მაისისა. (ფ.19)

1887 წლის 4 დეკემბერს ქუთაისის გუბერნატორის მიერ ერისთავისადმი გამოგზავნილ წერილში აღნიშნულია, რომ მართლმადიდებლური ტაძრის მშენებლობის ადგილისა და არქიტექტორის მიერ მითითებული პირობების გასაცნობად ბათუმში მივლინებით იგზავნებოდა ტექნიკურ მშენებლობათა კომიტეტის წევრი ინჟინერ-არქიტექტორი **ნოვიცკი** (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 30)

1888 წლის 12 თებერვლის ანგარიშში წარმოდგენილია სამხედრო გუბერნატორისადმი საეკლესიო კომიტეტის მიმართავა, რომლითაც ითხოვს კომიტეტის წევრად არჩიტიქტორ **პანასევიჩის** დანიშვნას (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 35).

ამავე საქმეში დაცულია დოკუმენტები, რომლებიც ეხება კონკურსის გამოცხადებას ტაძრის პროექტის შესადგენად. ეს საკითხი განხილულა 1887 წლის აპრილის სხდომაზე, რომელსაც თავმჯდომარეობდა ქუთაისის ყოფილი გუბერნატორი გენერალ-ლეიტენანტი **სმეკალოვი**. აღნიშნულთან დაკავშირებით სხდომაზე განუხილავთ პეტერბურგის არჩიტიქტორთა საზოგადოების მიერ 1886 წლის 22 ნოემბერს გამოგზავნილი წერილი. ორი აგვისტოს სხდომაზე კი განიხილეს საკონკურსო პირობები, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ცვლილებები საგრძნობლად გაზრდიდა ტაძრის მშენებლობის ხარჯებს. (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 37) (იხ. დოკუმენტი N 1. ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 12)

ამავე საქმეში დაცულია იმ მუშების სია, რომლებმაც ინჟინერ **კარცევისაგან** მიიღეს ანაზღაურება ასაშენებელი ტაძრის ადგილზე ჩატარებულ გრუნტის საეკლევ სამუშაოებში: **დადაშ პასან, ახმედ ხუდავერდი, არიუს ირინუსი, აბრამ ივანოვი, ზაქარ სიროპოვი, აჯიბა ხასან, საბიტ რიბიუხალო, სეფერ ბაიბიკოვი** (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 39).

ტაძრის ასაშენებლად საჭირო აღჭურვილობის შესაძენად 1882 წლის მარტიდან 1888 წლის თებერვლამდე, სხვადასხვა პირებს და დაწესებულებებს გაუღიათ შემოწირულობანი, რასთან დაკავშირებითაც სამშენებლო კომიტეტის წევრების – **გედევანოვის, ქიქოძისა და გრევეს** მიერ შედგენილია რევიზიის აქტი. საქმეში წარმოდგენილია შესაბამისი დოკუმენტაცია (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 48).

შემომწირველთა შორის დასახელებული არიან საიმპერატორო ოჯახის წევრები, მათ შორის პრინცი ალექსანდრე პეტრეს-ძე ოლდენბურგსკი, ასევე სასულიერო პირები: იმერეთის ეპისკოპოსი **გაბრიელ ქიქოძე, კიევის მიტროპოლიტი პლატონი, პროტეიერი ფლორინსკი, პეტრე ბოტინი** და სხვები, რასაც ადასტურებს ბათუმის მართლმადიდებლური ტაძრის სამშენებლო კომიტეტის მიერ 1883 წლის ივლისში მ. ა. ხიუდოვზე სახელზე გაცემული შემოწირულობათა ფურცელი (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 61).

მშენებლობის პროცესში დღის წესრიგში დადგა ტაძრის აშენებაზე პერსონალური პასუხისმგებლობის დაკისრების საკითხი.ამ წინადადებით გამოსულა აპრილის სხდომაზე ინჟინერი **ოზეროვი**. მისი აზრით ეს პასუხისმგებლობა უნდა დაკისრებოდა **ქალაქ ხერსონის ტაძრის მშენებელ არჩიტიქტორ არნოლდს** (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 167). აღნიშნულთან დაკავშირებით საქმეში დაცულია ერისთავსა და ინჟინერ-არჩიტიქტორსა და სწავლულ მრჩეველს **იოსებ რომუაღდის-ძე პანასევიჩს** 1888 წლის 16 ივლისს გაფორმებული ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით პანასევიჩი თავის თავზე იღებდა ტაძრის მშენებლობის ხელმძღვანელობას უკვე არსებული გეგმის და ნახაზების მიხედვით (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 193).

თავად ერისთავს უფლება მიეცა კომიტეტის ახალ წევრად წარედგინა ქუთაისის საგუბერნიო ინჟინერი **ალექსანდრე ევორის-ძე ოზეროვი**, რაზეც მეტ-

ვეელებს სამხედრო გუბერნატორის 1888 წლის 9 აგვისტოთი დათარიღებული წერილი (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 199).

ტაძრის საფუძველის ჩაყრის დღისათვის საჭირო იყო სხვადასხვა საკითხების მოწესრიგება, გენერალური გეგმის მიხედვით მათი გადანაწილება, რის შესახებაც საუბარია აგვისტოს სხდომების ოქმებში. კომიტეტის რამდენიმე წევრმა მოითხოვა წმ. ალ. ნეველის მართლმადიდებლური ტაძრის აშენების ინიციატორის სმეკალოვის სახელის დამატება ვერცხლის დაფაზე. უნდა დაედგათ პავილიონი, სადაც ჩატარდებოდა ვედრება, წინასწარ უნდა მომზადებულიყო ხის ჯვარი და კარავი სამრეკლოსათვის და ა. შ. (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 206).

კომიტეტის წევრი, სწავლული მრჩეველი გედევანოვი, კომიტეტისადმი გაგზავნილ განცხადებაში, ითხოვს პროტეიერ სიმონ ქიქოძისათვის ხარჯის ანაზღაურებას, რომელიც მან გაწია ბათუმში წმ. ალ. ნეველის ტაძრის საძირკვლის ჩაყრისათვის, იმპერატორის ჩამოსვლასთან დაკავშირებით მოწვეული სტუმრების მისაღებად. ფოთიდან ჩამოსული გურია-სამეგრელოს **ეპისკოპოსი გრიგოლი** დაბინავებულა ქიქოძესთან, ხოლო თანმხლები ოცი მგალობელი, მღვდელი და დიაკონი მათთვის დაქირავებულ ბინებში (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 237).

ტაძრის მშენებლობასთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებზე მსჯელობა გამართულა 1889 წლის 18 აპრილის სხდომაზე, რომლის შესახებ მასალები უხვადაა **N 2 საქმეში**. კომიტეტმა სხდომაზე იმსჯელა ბათუმის მეტეოროლოგიური პირობების შესწავლის, სამშენებლო მასალის შეძენის, ტაძრის გუმბათისათვის რკინის კონსტრუქციის შეკვეთების, ფასებთან დაკავშირებით სანკტ-პეტერბურგის რკინის ქარხნის დირექტორ მიურიზიესთან მოლაპარაკების საკითხებზე. განმარტებით ბარათს ხელს აწერს ინჟინერი **გ. გერბინი. დოკუმენტები და ჩანს, რომ** ბალტიისპირეთის რკინის ქარხნის წარმომადგენლობას უარი განუცხადებია შეკვეთის მიღებაზე (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 2, ფურც. 2, 7, 12, 95)

საქმე №3-ში წარმოდგენილია ქალაქის თავის ლუკა ასათიანის წერილი. იგი ეხება სამღვდელოებისათვის მიწის ნაკვეთის გამოყოფასა და სამხედრო უწყებასთან შექმნილ უთანხმოების საკითხს. მიწის ნაკვეთი, რომელსაც ითხოვდა კომიტეტი სამღვდელო პირთათვის საცხოვრებელი სახლის ასაგებად, ეკუთვნოდა სამხედრო უწყებას, რომელსაც მიწის სანაცვლოდ ქალაქის მმართველობისაგან მოუთხოვია ფული. მმართველობამ კი შესთავაზა სამლოცველოს აგება საკუთარი სახსრებით, რაზედაც სამხედრო უწყებამ უარი განაცხადა. ე.ი. მიწის გაცვლა არ შედგა. სამხედრო უწყებამ სასამართლოში შეიტანა საქმე. (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 2, ფურც. 34)

სხვადასხვა უწყებებს ადმინისტრაციული წესით გამოეყოთ მიწის ნაკვეთები სხვადასხვა დანიშნულებისათვის. ჰოსპიტლისათვის გამოუყიათ ორი ნაკვეთი, კერძოდ: ერთი, სადაც განთავსებული იყო ჰოსპიტლის შენობები და მეორე, სადაც შემდეგში აშენდა სამლოცველო, საცხოვრებელი სახლები, ცხენების სადგომი და სათავსო. ძველი თურქული ჰოსპიტლის №3-ე ბარაკი მიწის ჩათ-

ვლით ჩაირიცხა ქალაქის ფონდში. 1886 წელს შედგა თანხმობა მიწის მომწყობ კომისიასა (არქიტექტორი კარცოვი) და სამხედრო საინჟინრო მმართველობას (ჭოროხის საინჟინრო უწყების უფროსი) შორის მიწის გაცვლასთან დაკავშირებით გაფორმდა ხელშეკრულება. მიწის სანაცვლოდ ქალაქის მმართველობას თავისი სახსრებით უნდა აეშენებინა ისეთივე სამლოცველო. შედგა შესაბამისი გეგმა პოლიცემისტერ **ვოზნესენსკის**, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწე **ერისთავის** და საინჟინრო დისტანციის უფროსი პოდპოლკოვნიკი **ვეკმანის ხელმოწერით**. 1891 წელს საქალაქო მმართველობამ მოითხოვა ზუსტი ადგილი **სამლოცველოს ასაშენებლად**, მაგრამ 1892 წლისათვის შეიცვალა სიტუაცია. შეცვლილი გეგმის მიხედვით მშენებლობა უფრო მასშტაბური და ძვირი დაჯდებოდა. ამიტომ სათათბირომ 1893 წლის აპრილის სხდომაზე გადაწყვეტილებით უარი განაცხადა მიწის გაცვლაზე. 1894 წლის ივნისში კი შესაბამისი დოკუმენტით საერთოდ იქნა უარყოფილი ქალაქის უფლებები ზემოაღნიშნულ მიწის ნაკვეთზე. უარყეს ქალაქის უფლებები **შეპელევისა და სმეკალოვის** კუთხეში მდებარე ნაკვეთზეც. საინჟინრო დისტანციის სამმართველომ მიისაკუთრა მანამდე ქალაქის განკარგულებაში არსებული მიწის ნაკვეთები, შემოსაზღვრა ეს ტერიტორია და **ააშენა ახალი სამლოცველო** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 37, 38)

მნიშვნელოვანი ინფორმაციაა დაცული **აფხაზებით დასახლებული „ნური-ეს“** კვარტალის შესახებაც. ამ საკითხს ეხება ამონაწერი გენერალ-ლეიტენანტ კომაროვის 1879 წლის 11 ივნისის მოხსენებიდან. კვარტალი უნდა დაყოფილიყო გასახლებულ და დარჩენილ აფხაზ ოჯახებად, განსაზღვრული მიწის რაოდენობით. დარჩენილი მიწის ნაკვეთები უნდა ჩათვლილიყო ქალაქის საკუთრებად, რაზედაც თანხმობას აცხადებს კავკასიის არმიის მეთაური, გენერალ-ადიუტანტი თავადი სვიატოპოლსკ-მირსკი. დოკუმენტის სისწორეს ადასტურებს განყოფილების უფროსი, კაპიტანი **ბრაკკერი** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 46)

ტაძრის მშენებლობა გაჭიანურებულა. კომიტეტისადმი გაგზავნილ წერილში არქიტექტორი **მაღამა** ცდილობს ახსნას რომ გაჭიანურების მიზეზი და მას რკინაზე დიდ მოთხოვნილებას და მიწოდების შეფერხებას უკავშირებს. მაღამა მოითხოვდა ხის მასალის შესწავლას ფასის და გამძლეობის მიხედვით. მისი აზრით კავკასიური მუხა წაბლის მასალით უნდა ჩანაცვლებულიყო, რადგან იგი არ გამოირჩეოდა კარგი თვისებებით. ბათუმში არ იყო არანაირი საამშენებლო მასალა, მითუმეტეს რკინა. ამიტომ მასალები უნდა გამოეწერათ. ეს კი დაკავშირებული იყო დროსთან. აღნიშნული მიზეზები აფერხებდა სამუშაოების დროულად და ხარისხიანად შესრულებას. მაღამა მოითხოვდა ნახაზებს, სადაც მითითებული იქნებოდა აღნიშნული სამუშაოების შესასრულებელი მასალების სახეები (რკინის, ხის) და რაოდენობა. 1894 წლის 8 ნოემბერს გაფორდა შესაბამისი კონტრაქტი. არქიტექტორმა მაღამამ თავის თავზე აიღო პასუხისმგებლობა. ტაძრის მშენებლობა ერთი წლის განმავლობაში უნდა დაესრულებინა. ამოცანის წარმატებულად განსახორციელებლად მან პეტერბურგიდან გამოითხოვა გამოცდილი სპეციალისტები (ათეული) -ცნობილი არქიტექტორების რეკომენდაციით. ბათუმის ცხელი და ნესტიანი ამინდები უარყოფითად მოქმე-

დებდა სამშენებლო მასალებზე, განსაკუთრებით ცემენტზე. ამიტომ კომიტეტმა ინჟინერ პ. აპიშკოვის რეკომენდაციით მოითხოვა სამუშაოს სექტემბრამდე შეჩერება. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელი იყო დღესასწაულები და წვიმიანი ამინდები, რაც საექვოს ხდიდა კონტრაქტით გათვალისწინებულ ვადებში სამუშაოს დასრულებას. მაღამა გრძნობდა პასუხისმგებლობას და მოუწოდებდა კომპეტენტურ პირებს მიეღოთ ზომები საამშენებლო სამუშაოების გასაგრძელებლად (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 86. 88)

კავკასიის ოლქის საინჟინრო სამმართველოს კანცელარიის 1896 წლის 17 ივნისის წერილში საუბარია მიწის ნაკვეთზე, რომელზედაც პრეტენზიას აცხადებდა მშენებარე ტაძრის კომიტეტი. ნაკვეთი შემოსახლდრული იყო: დასავლეთით – კომაროვის, სამხრეთით – სმეკალოვის, აღმოსავლეთით – ტაძრის მოედნით და ჩრდილოეთით – უსახელო შესახვევით. ეს ტერიტორია 1879 წლიდან უპირობოდ ეკუთვნოდა სამხედრო უწყებას. იმ დროისთვის მასზე აშენებული იყო ხის ორი №77 და №78, ნაგებობები. ეს შენობები დაშალეს 1895 წელს. ჯერ კიდევ 1881 წელს იქ აშენდა ჰოსპიტლის სამლოცველო, რომლის გეგმა დამტკიცებული იყო 1880 წელს, ნიკოლოზის მიერ. 1882 წელს მიწის ეს ნაკვეთი საბოლოოდ მიეკუთვნა სამხედრო უწყებას. დოკუმენტს ხელს აწერდა ყოფილი სამხედრო-გუბერნატორი **სმეკალოვი**. იმ ტერიტორიაზე უნდა აშენებულიყო სასულიერო პირთა საცხოვრებელი (ლაპარაკია ყოფილ, ძველ თურქულ ყაზარმებზე). ქალაქის მმართველობას მათი გასხვისება-არგასხვისების არანაირი უფლება არ ჰქონდა. ჯერ კიდევ 1886 წელს ქალაქსა და საინჟინრო სამმართველოს შორის შედგა შეთანხმება მიწის ნაკვეთის გადაცვლასთან დაკავშირებით, რომლის ფართიც შეადგენდა 819.5 კვ საჟენს მშენებარე ტაძრის მახლობლად. **ამასთან 183 კვ. საჟენი დროებით სარგებლობაში ჰქონდა ჰოსპიტლის სამლოცველოს**, სხვაგან ახალი, ასეთივე ტიპის სამლოცველოს აგებამდე. საინჟინრო უწყებამ ამ ნაგებობებთან ერთად მოითხოვა ქალაქისგან 6686 რუბლი. მოლაპარაკება ჩაიშალა, საინჟინრო უწყებამ მიითვისა შეთავაზებული მიწის ნაკვეთი და არ დათმო კუთვნილიც (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 123, 177)

ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის სამშენებლო განყოფილების უფროსის 1896 წლის 10 ივლისის წერილიდან ირკვევა, რომ ბათუმის ტაძრის მშენებლობის კომიტეტში ახალი წევრების დაუნიშნავთ, კერძოდ: კანცელარიის ხელმძღვანელი, სწავლული მრჩეველი **პოსერბსკი**, თავადი **პროკოფი შერვაშიძე**, კავკასიის ოლქის ბათუმის განყოფილების ინჟინერი **გურჩინი**, იმავე განყოფილების დისტანციის უფროსი **გაიდაბური** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 113)

იმავე საქმეში დაცულია დოკუმენტი, რომელიც შეიცავს სამოქალაქო დარგში ქუთაისის გუბერნატორის კანცელარიის შეტყობინებას კომიტეტისადმი, რომლის მიხედვითაც გრაფი ტოტიშევი საქართველოს ეგზარხოსის დასკვნის შესაბამისად კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილის თანამდებობაზე **ბარიატინსკის** შემცვლელად ამტკიცებს ვიცე-აღმირალ **გრევეს** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 132).

ბათუმის მართლმადიდებელი ტაძრის მშენებლობისათვის საჭირო თანხების შემოწირულობათა შესახებ 1913-1914 წლების მასალები დაცულია **N4** და

N9 საქმეთა ერთეულებში. მასში წარმოდგენილია წერილები, შემომწირველთა სიები – ხელმოწერებით, გადახდის ქვითრები, კუპონები. შემომწირულობები შემოსულია სხვადასხვა ქალაქებიდან, ორგანიზაციებიდან, კომპანიებიდან და ასევე კერძო პირებისგან. მსგავსი მასალებია დაცული **N5** საქმეშიც. აქ ვხვდებით კომიტეტის წევრების სახელფასო უწყისებსაც, ხოლო **N 6** საქმეში ტაძრის მშენებლობის დაჩქარების შესახებაა უხვი მასალები წარმოდგენილი. ამ საკითხს ეხება კომიტეტისადმი ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის მიერ 1899 წლის 13 აგვისტოს გაგზავნილი წერილი. დოკუმენტის მიხედვით უნდა მოპირკეთებულიყო როგორც ტაძრის შიგა ნაწილი, ასევე გალერეა და სამრეკლო. ხატების შექმნისას უნდა გათვალისწინებულიყო ბათუმის მეტეოროლოგიური პირობები. ტაძრის შიგა ნაწილის მოხატვის მიზნით მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული იმდროინდელი მხატვრების შემოქმედების გაცნობა, რის შესახებაც კომიტეტს მიუღია შესაბამისი გადაწყვეტილება (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 6, ფურც. 11, 94, 142, 144.)

ტაძრის სამშენებლო მასალები (სამშენებლო ქვა)პირველი გილდიის ვაჭარის, ბათუმელი არტურ ფიოდორის-ძე **ციმერმანისაგან**. აღნიშნულის შესახებ მასალები მოიპოვება **N 7 საქმეთა** ერთეულში. ნოტარიუს **ზაიკინის** შეტყობინების მიხედვით ირკვევა, რომ იგი დროებით იმყოფებოდა ვარშავაში. მისგან შეძენილი ქვა დასამუშავებლად გადაუტანიათ ციხისძირში. ციმერმანი ითხოვდა ანაზღაურებას. ვარშავაში ყოფნის გამო მისი ნდობით აღჭურვილი პირები იყვნენ **ფერდინანდ კარლოს-ძე ბლეი და ალფრედ ვაგსტაფი** (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1, ს. 7, ფურც. 10). საქმეში დაცულია აგრეთვე სხვადასხვა შინაარსის შემცველი მიმოწერები ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორთან. ერთ-ერთ დოკუმენტში წარმოდგენილია არქიტექტორ მაღამას მოთხოვნა ტაძრის მიმდებარე ტერიტორიაზე საცხოვრებელი ფლიგელისა და ჰიგიენური წერტილისათვის დახურული ფარდულის აგების შესახებ. ამავე საქმეშია **ლაფარჟის** ქარხნის ფრანგული პორტლანდის ცემენტისა და ნოვოროსიისკის პორტლანდის ცემენტის შემოწმების შედეგების ცხრილი (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 7, ფურც. 44, 100)

1895 წლის 14 აპრილიდან კომიტეტის წევრად შეიყვანეს ქალაქის თავი **ლუკა ასათიანი** (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 7, ფურც. 308). გადაწყდა, რომ ზარის ჩამოსასხმელად უნდა გამოეყენებინათ ძველი ზარბაზნები, რაც კომიტეტს ჩაეთვლებოდა საფასურში. აღნიშნული ინფორმაცია წარმოდგენილია ქუთაისის გუბერნიის სამშენებლო სამმართველოსა და პეტერბურგის სავაჭრო სახლ „იური გაგარინი და კ“-ს წერილში აღნიშნულია, რომ“ წერილში აღნიშნულია, რომ ტაძრისათვის ზარის ჩამოსასხმელად უნდა გაეღოთ ცხრილი (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 7, ფურც. 147)

ტაძრის მშენებლობისათვის საჭირო თანხები ინახებოდა სახელმწიფო ბანკის ბათუმის განყოფილებაში. 1892 წ. კი შემოდებული იქნა ზონარგაყრილი წიგნი, რომლითაც მკაცრად კონტროლდებოდა შემოსავალ-გასავალი. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა მშენებლობისათვის გამოყოფილი თანხების ათვისებას. **N8 საქმეთა** ერთეულში ამ საკითხებთან დაკავშირებით დაცულია მრავალმხრივ საყურადღებო მასალები, რომელთა ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს 1892-1901 წლებს (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 8).

შემოწირულობების შესახებ მასალებს ვხვდებით N 9 საქმეთა ერთეულშიც. ამასთან დაკავშირებით საქმეში დაცულია თბილისის კალაუზნის ეკლესიის წინამძღვრის ტიტულიან ბლანკზე შესრულებული ხელნაწერი, რომელიც დათარიღებულია 1913 წლით. დოკუმენტს 20 პირთან ერთად ხელს აწერს პროტეიერი მ. მონოსელიძე. გაენათის მონასტრის წინამძღოლის თანაშემწის იღუმენ ანთიმოზის შეტყობინებაში წარმოდგენილია შემომწირველთა სია. შემომწირველთა შორის არიან: იღუმენები – ანთიმოზი და სოფრომი, იერომონარქები – მათე, დოროთი, სილოვანი, დოდო, ვენიცი, გრიგოლი, მორჩილი ანტონი, იეროდიაკონები- ექვთიმე, სევასტი ბრეგაძე, სევერიან და იონა ტყეშელაშვილები, ანტონ ჩაკვეტაძე, ალმასხან ცაგარეიშვილი; ქვემო მაჩხაანელი ქართველები: სიკო ტოკლიკიშვილი, გიგა ლოთიფაშვილი, ფიფო ალადაშვილი, სანდრო ყაბალაშვილი, შაქრო წუკალაძე; ორგანიზაციები: საგაჟრო სახლი „ძმები პ. და ნ. სიმონოვები“, ბათუმის კაპლანის მექანიკური ქარხანა; სოხუმის, ბორჯომის, ახალციხის, თბილისის რკინიგზის და ქუთაისის წმინდა ნინოს ქალთა სასწავლებლები; ქალაქები: ლენქორანი, კიზლარი, ვლადიკავკაზი, ერევნი, ბაქო, სმოლენსკი, ჩერკასკი, პიატიგორსკი, გროზნო, არხანგელსკი ეკატერინოდარი, ალმაჯირი, სოჭი; ბათუმის მსხვილი შემომწირველები: თავადი ნიკოლოზ ვარდენის ძე წერეთელი, ხითაროვბესტავაშვილი, წილოსანი, გაბუნია, გიორგი მავროპულო და სხვები (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 9, ფურც. 106, 107, 344, 363-367)

ამავე საქმეში ინახება, ბათუმის მთავარი საბაჟოს ტიტულარული მრჩეველის, ვასილი ბიქტორის-ძე კონსტანტინოვის სახელზე გამოგზავნილი მოწმობა, ქალიშვილის – მარიას დაბადებისა და ნათლობის შესახებ. დოკუმენტში დაფიქსირებულია, რომ ის დაიბადა 13 აგვისტოს, მოინათლა პირველ სექტემბერს, დედა არის ნადეჟდა ტარასოვა. მოწმობა გაცემულია 1891 წელს, ბათუმის მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიი მიერ. ნათლობა ჩაუტარებიათ ალექსანდრე რაღცვეიჩისა და დიაკონ აპოლონ ქიქოძეს. მოწმობას ხელს აწერენ იმერეთის სინოდალური კანტორის წევრები, პროტეიერი ევსტაფი ელიავა და მდივანი ნაცვალაფი (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 9, ფურც. 95).

ამრიგად, აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული ი-43 ფონდი შეიცავს მრავალმხრივ საინტერესო დოკუმენტებს ბათუმის მართლმადიდებლური ტაძრის მშენებლობის შესახებ, რომელიც ერთნაირად საინტერესოა როგორც სპეციალისტებისათვის, ასევე მორწმუნეებისა და ზოგადად ფართო საზოგადოებისათვის. მასზე მუშაობამ თვალნათლივ დაგვანახა ამ მეტად მნიშვნელოვანი ფონდის რესტავრაციის საჭიროება.

КОМИТЕТЪ
ПО СБОРУ ПОЖЕРТВОВАНІЙ
НА СООРУЖЕНІЕ
ПРАВОСЛАВНАГО ХРАМА
ВЪ
БАТУМѢ
И
ПО ПОСТРОЙКѢ ОНАГО

19 Октября 1898 г.
№ 191.
ГОР. БУТАНѢ.
Вашимъ

Въ Высочайшемъ повелѣніи
Государя Императора въ 17 день
июня 1882 г. Высочайше соизволено
пожертвовать:
«Семь тысячъ
рублей»
на сооруженіе Храма
Православнаго Божіею
Милостию и на постройку
на него въ г. Батумѣ.
Данъ М. Императоръ Александръ III.
Министръ М. Императоръ Л. И.

ПОЛУЧЕНО
30 ОКТ. 1898
1898

Почтм. Удѣльному Начальнику

Въ БОЗѢ Почившій ГОСУДАРЬ ИМПЕРАТОРЪ АЛЕКСАНДРЪ III, въ 15 день октября 1882 года, соизволилъ разрѣшить сборъ добровольныхъ пожертвованій въ Имперіи на сооруженіе Православнаго Храма въ г. Батумѣ, незадолго предъ тѣмъ присоединенномъ отъ Турціи къ Россіи, пожертвовавъ вмѣстѣ съ тѣмъ изъ собственныхъ своихъ суммъ 4000 рублей

Русское общество, по обычаю, съ живымъ участіемъ встрѣтило призывъ къ пожертвованіямъ и щедрія приношенія потекли на святое дѣло. Въ 17 день іюня 1888 года ГОСУДАРЬ одобрилъ представленный проектъ Собора а во время посѣщенія города Батума съ Августѣйшимъ семействомъ Своимъ 25 сентября того года изволилъ собственноручно произвести закладку Храма. Собранныя, однако путемъ пожертвованій суммы, даже при значительномъ пособіи отъ казны, дали возможность довести постройку Собора только до крестовъ, окончаніе же какъ наружнаго, такъ и внутренняго устройства Храма должно приостановиться за недостаткомъ необходимыхъ на то средствъ. Такимъ образомъ возрастаю-

დოკუმენტი 1. ასს ცსა, ფონდი ი-43; ანაწ. 1, სპქ. 3; ფ. 143

ნობელის

ფრედერიკ ბერნარდსონს ნიშნა
საერო მაისი კარლ ფრედერიკ
პროსტ ჟინად ნიშნა ნიშნა
ნომარობა ცხადს ბუტაშა
10 ბერნარდსონს საბრძოლველად

ბ. ნიშნა ნიშნა, 918

რამისა და ამ სფეროში ბიზნესი.

რ. ა. ბერნარდსონს

ბერნარდსონს

ა. ბ.

ბერნარდსონს

ბ. ბ. ბერნარდსონს

ა. ბ.

ბერნარდსონს

ბ. ბ. ბერნარდსონს

ა. ბ.

ბერნარდსონს

ბ. ბ. ბერნარდსონს

ბ. ბ. ბერნარდსონს

ბ. ბ. ბერნარდსონს

ა. ბ.

ბ. ბ. ბერნარდსონს

ა. ბ.

ბ. ბ. ბერნარდსონს

ა. ბ.

ბ. ბ. ბერნარდსონს

დოკუმენტი 2. ასს ცხა, ფონდი 0-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 12

